

AT TILGIVE MED HJERTET ELLER MED TUNGEN?

TILGIVELSE OG (MIS)TILLID I DET NORDLIGE UGANDA

af METTE LIND KUSK

I det nordlige Uganda står folk efter mere end tyve år med krig overfor at skulle dele en 'almindelig' hverdag igen. Mange civile var involveret i krigen, frivilligt og tvunget, og mange udøvede overgreb mod hinanden. Tilgivelse promoveres af lokale kulturelle og religiøse ledere som nødvendigt for at muliggøre en delt hverdag. Tale om tilgivelse mødes dog ofte med skepsis, mistillid og usikkerhed om den andens intentioner og oprigtighed: Hvordan kan man vide, om tilgivelse er oprigtig og kommer fra hjertet, eller om det blot er ren retorik fra tungen?

Michael

"I disse tider sker det, at nogle mennesker tilgiver med tungen og ikke med hjertet [...] Jeg har et meget stærkt eksempel på det. Det skete under krigen, imens folk stadig boede i deres hjem [inden regeringen tvang folk i de nordlige distrikter til at flytte ind i lejre kontrolleret af militæret]. Oprørerne trængte ind i bostedet, hvor jeg boede med min familie. Oprørerne fangede en gruppe på fire mennesker. De bandt dem sammen og sagde, at de ville slå dem

Nogle tilgiver med hjertet, andre kun med tungen.

ihjel med pæle. Min bror var blandt de fire, der blev fanget. Imens oprørerne hentede pælene, lykkedes det min bror at slippe fri og flygte. De tre andre blev pryglet ihjel. Familien til de tre dræbte begyndte at give min bror skylden for deres død. De bebrejder ham stadig den dag i dag. De siger, at oprørerne blev så vrede, fordi min bror flygtede. Hvis han bare var blevet, ville ingen være blevet slået ihjel. Jeg ser det, som om min bror var meget heldig, da han fik mulighed for at flygte. Det var

Gud, der beskyttede ham, og det skal han være glad for [...]. Det er vigtigt for ham at blive tilgivet. Vi plejede at være på god fod med denne familie. I dag hilser vi på hinanden, og vi snakker, men det kommer ikke fra hjertet, kun fra tungen. Der er noget i deres hjerter ...Vi bor i det samme område. Konflikten berører hele familien, og det er derfor også et problem for mig.”

Michael er skolelærer i en landsby tæt på, hvor jeg lavede feltarbejde. En eftermiddag, hvor

han kom på besøg, delte han denne fortælling med mig. Han var tydeligt frustreret over den uafklarede situation. I fortællingen er det ikke helt klart, om naboerne selv har sagt til Michael, at de ser hans bror som ansvarlig for de andres tragiske død, eller om det er noget, Michael har hørt fra andre. Men det er helt tydeligt, at Michael ikke stoler på, at de har lagt episoden bag sig. Selvom tilgivelse promoveres af religiøse og kulturelle ledere i området, og en amnestipolitik sikrer, at overgreb

Folk holder hinandens hænder efter at have udført et lokalt forsoningsritual, der anvendes i tilfælde af drab. Hele gerningsmandens klan er fælles om at betale kompensation til offerets klan.

begået under krigen ikke retsforfølges, så tvivler folk ofte på, at løfter om tilgivelse er oprigtige. Michael føler stadig, at naboerne bebrejder broren for de tre familiededlemmers død, og det påvirker hans hverdag. Fordi Michael ikke oplever, at naboerne har tillid til ham, vokser hans mistillid til dem.

Han uddyber, hvad det betyder for ham:

"Jeg er en genfødt kristen. Jeg insisterer på at tilgive. Jeg kender Gud, og jeg ved, at det er en god ting. Nu frygter jeg naboerne, der ikke har tilgivet min bror og min familie. De har et hævngherrigt hjerte. Når vi er sammen, lader

de som om, vi er venner. Men når de er sammen med andre, taler de dårligt om mig og min familie. Jeg er bange for, at de vil tage hævn over min familie. Jeg har børn, og børn er et nemt mål, fordi de løber rundt og leger til sent om aftenen ..."

Slægtskab og krig

For folk, der ikke kender til slægtsmønstre og krigen i det nordlige Uganda, kan Michaels frygt måske virke paranoid. Hvorfor skal han være bange for, at hans egne børns liv er i fare, blot fordi hans bror under krigen var indblandet i en voldelig episode, som han ikke selv var skyld i?

For at forstå dette må man holde sig for øje, at slægtskab er af fundamental betydning i det nordlige Uganda. I tilfælde af kriminalitet afstraffer man traditionelt ikke kun det ansvarlige individ. Man forhandler med hele dennes klan om en passende compensation, som det er hele klanens ansvar at betale. Når Michaels bror er under anklage, betyder det, at Michael og hans slægtninge også anses som ansvarlige. Hvordan hovedpersonen i episoden - Michaels bror - selv har oplevet efterspillet, ved jeg ikke, men for Michael - den pårørende - indebærer den uafsluttede uoverensstemmelse en oplevelse af usikkerhed i hverdagen. Denne usikkerhed hænger sammen med en anden vigtig faktor for at forstå Michaels fortælling. I mere end to årtier hærgede en blodig krig det nordlige Uganda. Hovedaktørerne var Ugandas regeringshær og oprørshæren the Lord's Resistance Army (LRA), men mange civile blev også involveret. Den væbnede konflikt stoppede først i 2006. Hverdagen var i den periode præget af vold og usikkerhed, og det har påvirket de sociale relationer mellem folk og gjort frygt og mistillid til en del af hverdagen.

Michaels fortælling afspejler en interessant dynamik mellem tilgivelse og tillid, eller rettere sagt, fraværet af tillid. Det er ikke kun

den forurettede, den der tilgiver, der kan have manglende tillid til det menneske, som han eller hun blev krænket af. Den, der kategoriseres som den skyldige og bliver tilgivet, kan på samme måde have manglende tillid til den andens oprigtighed, som det er tilfældet for Michael. Han frygter at blive offer for naboens hævn. Selvom tilgivelse af religiøse og kulturelle ledere fremsættes som det gode, moralsk forsvarlige valg, besværliggør manglende tillid ofte tilgivelsesprocesser. Det er vigtigt at understrege, at ideen om tilgivelse som det gode ikke deles af alle. Nogle af mine informanter mener, at der er behov for juridiske sanktioner eller anden form for straf af dem, der har været skyld i dødsfald og andre overgreb. Andre igen mener, at hverken straf eller tilgivelse er tilstrækkelige redskaber i håndteringen af de fortidige overgreb.

For de involverede bliver udfordringen yderligere kompleks, da det under krigen ofte var svært at skelne mellem, hvem der var direkte ansvarlige for overgreb, og hvem der blev tvunget til at udføre vold. En central strategi hos LRA var at bortføre børn og unge og tvinge dem ind i oprørshæren. Mange blev tvunget til at udføre overgreb imod deres egne lokalsamfund og slægtninge. Elementet af tvang gør, at mange i dag befinder sig i en gråzone, hvor de på den ene side var ofre for LRAs vold, samtidig med at de selv blev gerningsmænd, der udførte overgreb. Det uklare skel mellem ofre og gerningsmænd har været med til at styrke diskursen om tilgivelse som det gode valg. Hvorvidt verbale løfter om tilgivelse afspejler oprigtige holdnin-

ger, har folk i det nordlige Uganda ofte svært ved at afgøre. Det er netop samme problematik, Michael står overfor, når han skal tage stilling til, om han kan stole på naboerne: Hvordan kan man vide, om tilgivelse kommer fra hjertet eller kun fra tungen, hvor det kan dække over planer om hævn?

Fravær af tillid

Michaels eksempel viser, hvordan ideen om tilgivelse som det gode ikke automatisk fører til forsoning mellem mennesker. Mange års liv med krig og de svigt, det indebærer, har gjort folk bevidste om, at løfter om tilgivelse og fred ikke altid holder. Naboer, familiemedlemmer og andre i lokalområdet kan have tvetydige intentioner og uudtalte ønsker om hævn, når de siger, at de tilgiver. Inden krigen blev stierne mellem folks hjem flittigt brugt, fortæller en af de ældre mænd mig. Stierne vokser nu til i bushens lange græs, fordi de uformelle udvekslinger og interaktioner mellem naboer er meget mindre, end de var inden krigen. Nye konflikter over jord og ressourcer er også opstået i kølvandet på den delvise fredsaftale mellem oprørshæren og regeringen fra 2006-2008. Dette skaber nye spændinger mellem folk i området. Situationen tegner en gråzone, hvor skellet mellem krig og fred ikke er skarpt.

Filosoffen Knud E. Løgstrup beskriver i sit værk *Den Ethiske Fordring* fra 1956 menneskets tillid til andre som naturgiven og ser det som udgangspunktet for vores væren i verden. Kun i situationer hvor en person ikke lever op til vores forventninger om tillid, opstår mistillid. For de fleste mennesker i det nordlige Uganda har til-

"do not accept food
from strangers!"

Maden, andre serverer, er også genstand for mistillid;
man kan ikke vide, om den er forgiftet.

lidsbrud udgjort hverdagen så længe, at det nu er blevet normalen frem for undtagelsen. Her er det alment kendt, at det at have umiddelbar tillid til andre kan få fatale konsekvenser. Løgstrups syn på tillid som universelt og helt grundlæggende for menneskelig interaktion kan derfor udfordres.

Tillid er ikke naturgiven.

Ved flere lejligheder oplevede jeg, at min feltassistent, Lisa, italesatte denne grundlæggende mistillid i ganske almindelige hverdagsituationer: "Det virker ikke som om, der er nogen, du kan stole på i denne verden, min ven", svarede hun, da jeg spurgte, om hun hav-

de fået leveret det trækul, hun nogle dage forinden havde bestilt. Frem for at se den manglende levering som en forsinkelse tolkede hun det straks som et udtryk for, at hun var blevet snydt. Ligeledes frarådede hun mig ved flere lejligheder at tage imod mad fra folk, som jeg ikke kendte, da det nemt

kunne være forgiftet. Ved begravelsesritualer og andre sociale sammenkomster er det almindeligt, at naboer og familiemedlemmer kommer med forskellige madretter, der deles og spises i fællesskab. At afslå maden er i høj grad at afslå det sociale fællesskab. Lisa fastholdt alligevel sit råd og understregede alvoren med ordene: "Det er den, der er tættest på dig, der ender med at slå dig ihjel...".

Nabostrid, konflikter mellem klaner og forgiftning af mad er ikke nye fænomener, og jeg vil ikke hævde, at den mistillid, som mine informanter omtaler, udelukkende er opstået på grund af krigen. Mine informanters kobling mellem mistillid og efterkrigstid skal nok nærmere forstås således, at graden af mistillid er steget og har bredt sig til mere intime hverdagsrelationer grundet de mange år med krig og svigt. Den øgede mistillid udfordrer forsøg på at genetablere de sociale relationer gennem løfter om tilgivelse.

Tilgivelse i ord og i handlinger

I Michaels fortælling er det frygten for den anden families mulige hævn, der er central for hans oplevelse af den nuværende situation og ikke en konkret oplevelse, hvor de har forsøgt at gøre ham eller hans familie ondt. Det gør ikke frygten mindre ægte. 'De andre', nabofamilien, udgør en potentiel fare, også for Michaels børn. Michael vil gerne holde et møde med nabofamilien, så de kan tale sagen igennem og få en form for klarhed omkring episoden. Spørgsmålet er, om det ville mindske hans tvivl og frygt, hvis nabofamilien siger, at de ikke bærer nag i en kontekst, hvor tilli-

den til løfter generelt er minimal?

Mit bud er, at frygten for naboernes potentielle hævn ikke ville forsvinde på trods af et italesat løfte om at lægge episoden bag sig. Tvivlen om hinandens intentioner og forskellige opfattelser af, hvad der skete under krigen i det nordlige Uganda, gennemsyrrer dagligdagen. Der er relationer, som folk bevidst vælger ikke at engagere sig i. Som Michael fortalte mig, så deler han eksempelvis ikke måltider med naboerne. At dele måltider sammen er i området en handling, der signalerer tillid og venskab. Et bevidst valg om ikke at dele måltider signalerer det modsatte. På den måde indikeres oprigtigheden af og tilliden til tilgivelse i det nordlige Uganda først og fremmest igennem bestemte handlinger og ikke i ord. Mange har tillid til præstens ord, når han i generelle termer prædiker om tilgivelse som grundlæggende godt. Men det kræver mere end ord at skabe tillid til, at naboens tilgivelse er oprigtig. For at blive tolket som oprigtig skal tilgivelse afspejle sig i handlinger såsom fælles markarbejde, delte måltider og anden form for hverdagslig udveksling. At engagere sig i sådanne handlinger kræver, at man tør at udvise tillid til den, man interagerer med. På den måde er der mere på spil, når man tilgiver gennem handlinger, end der er, når man tilgiver gennem ord. David, der er sikkerhedsansvarlig i området, fortæller om, hvordan han bevidst har tilgivet en tidligere oprører gennem handlinger uden at italesætte det:

"Jeg møder ham [den tidligere oprører] i hverdagen, jeg snakker frit med ham. Men jeg har aldrig fortalt ham om, at jeg ved, at han

i det skjulte forsøgte at komme mig til livs, eller at jeg har tilgivet ham for det. Jeg vil aldrig nogensinde minde ham om det. Hvis jeg minder ham om det, ville han begynde at frygte, at jeg ville tage hævn [...] Men jeg har tilgivet ham fuldstændig [...] Nu lever vi, som da vi var unge mænd, vi deler måltider sammen og det hele."

"Vi vil bare have tingene til at være en lille smule normale"

"Jeg er fri. Jeg kan gå, hvorhen jeg vil. Jeg kan besøge Gulu by uden frygt for angreb, jeg kan sove udenfor uden at frygte, at de [LRA] vil fyre skud af, at de vil bortføre folk eller plyndre landsbyen."

Således beskriver en af mine ældre informanter forskellen på livet under de to årtier med krig og hans nuværende hverdag. Han oplever hverdagen som forholdsvis normal, idet frygten for voldelige angreb er væk, og det at dyrke jorden og brødføde sig selv er aktiviteter, han værdsætter højt. "Vi vil bare have tingene til at være en lille smule normale" forklarer en anden informant mig, imens han stolt peger på nogle sække med tørrede bønner, ærter og hirse, der står langs væggen i hans hytte. Det er afgrøder, han selv har dyrket i samarbejde med sine slægtninge – en aktivitet han under krigen var afskåret fra, hvilket efterlod ham fuldstændig afhængig af FNs Fødevarerprogram. At genetablere en normal hverdag og leve et liv "som før krigen" er af høj prioritet for mange af mine informanter, der alle er oppe i årene og derfor har oplevet tiden inden krigen. At ideen om tiden før krigen er præget af nogen nostalgi er ikke usandsynligt, men det

Folk samarbejder i marken

ændrer ikke på, at det er ideen om den fortidige normalitet, der stræbes efter.

At skabe en normal hverdag efter krigen med de få ressourcer, der er til rådighed, kræver samarbejde. Alfred, en ældre mand, fortæller mig om vigtigheden af at samarbejde og betydningen af tilgivelse: "For eksempel, når du har begravet et familiedlem, hvordan ville du så få folk til at hjælpe dig, hvis du ikke

kan tilgive dem? Tilgivelse er nødvendig for at kunne samarbejde. Folk kan ikke lide dem, der holder bitterheden i hjertet." At tilgive har altså en praktisk funktion i form af at øge samarbejdet mellem folk, og for mange er hævn eller 'at holde bitterheden i hjertet' ikke en mulighed, hvis ens overlevelse skal sikres.

Michael og mange andre i det nordlige Uganda står derfor overfor en paradoksal udfordring.

På den ene side viser erfaringen, at det kan have alvorlige konsekvenser at udvise tillid og tilgive de andre gennem handlinger – man kan risikere at blive forgiftet og dø, hvis man skulle tro de talrige rygter og vandrehistorier. På den anden side har det at tilgive gennem handlinger en praktisk funktion i form af at øge tilliden og muliggøre samarbejde mellem folk i lokalsamfundet. Det kan skabe det nødvendige grundlag

En nabo hjælper med at reparere taget.

for overlevelse nu og i fremtiden. At samarbejde og udvise tilgivelse gennem handlinger kræver en art villet tillid, hvor folk til trods for bevidstheden om fortidens mange svigt aktivt vælger at udvise tillid til 'de andre'. 'De andre' er på én gang det vigtigste håb for genskabelsen af en normal hverdag præget af sammenhold og samarbejde, og samtidig den største fare for at håbet om dette ideal brister. ■

Forslag til videre læsning:

Meinert, Lotte (under udgivelse) 'Tricky Trust' i: Liisbjerg, Sune; Pahuus, Anne Marie; Dalsgaard, Anne Line (ed.) *Trust and Hope. Negotiating the Future: Dialogues between Anthropologists and Philosophers*. Berghahn Books.
Løgstrup, Knud E. (1991 (1956)) *Den etiske fordring*. Gyldendal, København.

METTE LIND KUSK ER NYUDDANNET AN-TROPOLOG FRA ANTROPOLOGI OG ETNOGRAFI VED AARHUS UNIVERSITET. PÅ BAGGRUND AF FIRE MÅNEDERS FELTARBEJDE I EN LANDSBY I DET NORDLIGE UGANDA HAR HUN I SIT SPECIALE UDFORSKET SPØRGSMÅL OM TILGIVELSE OG TILLID EFTER KRIGEN.

Alle illustrationer er af forfatteren